

kâm hadislerini içeren *Kitâbü's-Sünen*, ayrıca *Kitâbü'l-Meğâzî*, *et-Târîh* ve *Siyerü'l-enbiyâ*' adlı eserler nisbet edilmiştir (İbnü'n-Nedîm, s. 279; Zehebî, *Tezki-retü'l-huffâz*, I, 303; *Mv.AC*, IX, 303). Bunlardan *Kitâbü's-Sünen*'i Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'da kaynak olarak kullandığı zikredilmektedir (Necm Abdurrahman Halef, IV, 94).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *e't-Tabakât*, VII, 470-471; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 290; IX, 16-17; İbn Hibbân, *eş-Sikâh*, IX, 222; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhîm Ramazan), Beyrut 1417/1997, s. 279; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, XXVI, 353-355; Mizzi, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 86-99; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 211-220; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 347-348; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 302-304; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Türmizî* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1398/1978, II, 608-609; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, XI, 151-155; a.mlf., *Ta'rifü ehli't-takdis bi-merâtibi'l-meşûfîn bi't-tedlis* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî – M. Ahmed Abdülazîz), Beyrut 1407/1987, s. 134; Hüseyin Atvân, *er-Rivâyetü't-târîhiyye fi Bilâdi's-Şâm fi'l-'aşri'l-Ümevî*, Beyrut 1986, s. 206-208; Misfir b. Gurmullah ed-Dümeynî, *et-Tedlis fi'l-hadis*, Riyad 1412/1992, s. 395-397; Necm Abdurrahman Halef, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, Cidde 1422, IV, 94; Ömer Abdüsselâm Tedmürî, "el-Velid b. Müslim ed-Dimaşki", *Mv.AC*, IX, 302-304.

ERDİNÇ AHATLI

VELİD b. UKBE

(الوليد بن عتبة)

Ebû Vehb el-Velid b. Ukbe
b. Ebî Muayt el-Ümevî el-Kureşî
(ö. 61/680-81)

Sahâbî.

Mekke'de doğdu. Babası Ukbe b. Ebû Muayt, Mekke döneminde Hz. Peygamber'e ve ilk müslümanlara eziyet eden müşriklerdendi. Annesi Ervâ bint Küreyz, Resûl-i Ekrem'in halası Ümmü Hakîm Beyzâ bint Abdülmuttalib'in kızı ve Hz. Osman'ın annesidir. Bir rivayette Velid'in Resûlullah henüz hayatta iken doğduğu, Mekke'nin fethi sırasında (8/630) küçük bir çocuk iken dua etmesi için Peygamber'in yanına getirildiği, başına hoş olmayan bir koku sürüldüğü için Resûl-i Ekrem'in ona dokunmadığı şeklinde bilgiler nakledilmişse de bu rivayet, Velid'in Bedir Gazvesi sırasında (2/624) ve Hudeybiye Antlaşması günlerinde (6/628) görüşme yapmak için Medine'ye geldiğini, fetih sırasında evli ve yaklaşık yirmi yaşında bulunduğunu, fetihden kısa bir süre sonra zekât âmili sıfatıyla görevlendirildiğini bildiren rivayetlerle çe-

lişmekte, bazı âlimler tarafından da münker ve muztarib olarak değerlendirilmektedir (Mizzî, XXXI, 56).

Çocukluk ve gençlik yıllarını Mekke'de geçiren Velid babasının yanında yetişti. Bedir Gazvesi'nde müslümanlara esir düşen akrabası Hâris b. Ebû Vecze'yi kurtarmak amacıyla savaştan sonra Medine'ye gitti ve 4000 dirhem fidye ödeyerek Hâris'i kurtardı. Hudeybiye Antlaşması günlerinde müslüman olup Medine'ye hicret eden kız kardeşi Ümmü Külsüm'u geri almak üzere tekrar Medine'ye gittiyse de Ümmü Külsüm geri dönmek istemedi, Resûl-i Ekrem de onun dönmelerini uygun görmedi. Mekke'nin fethi esnasında Velid de İslâmiyet'i kabul etti. Fetihden sonra Mekke'li gençlerin gönüllerini kazanma düşüncesiyle onlara çeşitli görevler veren Resûlullah, Velid b. Ukbe'yi Mustalikoğulları'na zekât âmili olarak gönderdi (9/630). Ancak Velid görev yerine zamanında gidemediğinden bir kısım kabile halkı onun neden gelmediğini öğrenmek için Medine'ye gitmek üzere hazırlık yaptı. Öte yandan Velid, kabileye yaklaştığı sırada uzaktan onları silâhlı vaziyette görünce kendisine tuzak kurulduğu düşüncesiyle Medine'ye geri döndü ve Hz. Peygamber'e Mustalikoğulları'nın irtidat ettiklerini, hatta kendisini öldürmek için harekete geçtiklerini söyledi. Fakat yapılan araştırma sonunda gerçek durum anlaşılınca şu âyet nâzil oldu: "Ey iman edenler! Fâsıkın biri size bir haber getirirse onun iç yüzünü araştırın, yoksa bilmeden bir millete kötülük ederseniz de sonra ettiğimize pişman olursunuz" (el-Hucurât 49/6; *Müsned*, IV, 279).

Resûl-i Ekrem'in vefatına kadar Mekke'de kalan Velid b. Ukbe, Hz. Ebû Bekir halife olunca Kudâa kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirildi. Daha sonra küçük bazı birliklerin başında Irak taraflarına gönderildi ve Mezâr ile Aynüttemr gibi merkezlerin fethine katıldı. Görevini başarıyla tamamlaması üzerine bu defa Ürdün istikametine yollandı. Hz. Ömer döneminde birliğiyle Suriye ve Şam taraflarının ordu kumandanı Ebû Ubeyde b. Cerâh'ın emrine verildi; bu sırada Kinnesrîn ve el-Cezîre'yi fetheden bazı kuvvetlere kumandanlık yaptı. Ardından kısa aralıklarla Rebîa ve Benî Tağlib gibi kabilelere zekât âmili olarak gönderildi. Velid en hareketli dönemini Hz. Osman'ın hilâfeti sırasında yaşadı. 25 (645) yılında Hz. Osman onu yaklaşık beş yıl devam edecek olan Küfe merkezli Irak genel valiliğine tayin etti. Bu sırada, daha önce fethedilip

elden çıkan Azerbaycan ile Ermenistan taraflarını yeniden ele geçirmek için yola çıkan orduların başında bulundu ve bu bölgelerin tekrar fethedilmesinde önemli rol oynadı. Valiliğinin beşinci yılında içki içtiğine dair haberlerin yayılması ve bu durumun şahitlerle ispat edilmesi üzerine kendisine had cezası uygulandı ve görevden alındı. Medine'ye dönen ve Hz. Osman'ın öldürülmesine kadar (35/655) burada yaşayan Velid daha sonra Irak'a geçerek bir müddet Basra'da kaldı, ardından Suriye'deki Rakka şehrine yerleşti. Fitne dönemi boyunca olaylara fiilen katılmadığı bilinmekteyse de Hz. Ali'ye karşı Muâviye b. Ebû Süfyân'ı desteklediği nakledilmektedir. Velid b. Ukbe Rakka'da vefat etti. İslâm'a girdikten sonra daha çok siyaset, yöneticilik ve cihadla geçen görevleri sırasında insanlara güzel muamele yapan ve halkın dertlerine çare bulmaya çalıştığı bilinen Velid kaynaklarda güçlü bir şair, cesur ve cömert bir kişi olarak tanıtılır. Hadis rivayet etmemişse de iki olay hakkındaki nakli kaynaklarda yer almıştır.

Velid b. Ukbe bir kısmı şahsî hatalarından kaynaklanan, bir kısmı zanna ve iftiraya dayanan çeşitli eleştirilere mâruz kalmıştır. Bu eleştiriler daha çok Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, Ma'mer b. Müsenâ, Asmaî ve Ebû'l-Ferec el-İsfahânî gibi hadis ilminde fazla ihtisası olmayan, buldukları her bilgiyi derleyen kimselere, ayrıca Şii müelliflerin abartarak naklettikleri bazı rivayetlere dayanmaktadır. Bu rivayetler, Hz. Peygamber'in Ukbe b. Ebû Muayt'a çocuklarının cehennemlik olduğunu haber vermesi sebebiyle Velid'in de cehennem gideceği (İbn Kesîr, III, 305), onun muhacirlerden ve ensardan olmayıp **tulekâ*** arasında yer aldığı, Küfe valisi iken içki içtiği, Muâviye b. Ebû Süfyân'ı Hz. Ali'ye karşı savaşması için şiirleriyle tahrik ettiği, kendisi hakkında inen Hucurât sûresinin 6. âyetinde fâsık diye nitelendirildiği şeklinde özetlenebilir. Resûl-i Ekrem'in, Bedir Gazvesi'nde esir düşen Ukbe b. Ebû Muayt'a kendisinin ve çocuklarının cehennem gideceğini söylemesi İslâmiyet'i henüz benimsemedikleri o güne ait bir durum olmalıdır. Ayrıca müslümanlığın önceki günahları silip yok ettiği bilinmektedir. Velid'in tulekâdan olması sebebiyle eleştirilmesi de isabetli görülmemektedir. Zira Mekke fethinden sonra İslâmiyet'i kabul ederek dine büyük hizmetler yapan pek çok müslüman vardır.

Velid içki içmesi yüzünden cezalandırılmıştır. Ancak bu olayı farklı senedlerle

VELİD b. UKBE

nakleden İbn Cerir et-Taberî konu üzerinde ayrıntılı biçimde durmuş, Velîd'in aslında içki içmediği, kendisine düşman olan bazı kimselerin iftiralara kurban gittiği ve yalancı şahitler marifetiyle ona had cezası uygulandığı sonucuna varmıştır (*Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, II, 608-612). Hadiseden sonra bu konu Kûfe'de uzun süre tartışılmış ve halkın büyük bir kısmı Velîd'e haksızlık yapıldığına inanmıştır. Olayın gerçekleştiği konusunda kuşku uyandıran hususları dikkate alan İbn Hacer el-Askalânî, Velîd'le ilgili her rivayeti nakleden İbn Abdülberr'in tutumunu tenkit etmiş, şüphe emâresi taşıyan bu tür olaylara ve rivayetlere karşı susmanın daha doğru olacağını söylemiştir (*Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 127).

Kaynaklarda Velîd b. Ukbe'ye nisbet edilen bazı şiirler onun Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Hz. Ali'ye karşı tahrik ettiğini göstermekteyse de hadis âlimleri, Velîd'in tövbe etmesi ihtimali bulunan, ayrıca rivayetle doğrudan ilgili olmayan bu davranışını bir sahâbînin adâletini sorgulamayı gerektirecek nitelikte kabul etmemişlerdir. Velîd üzerinde en çok, Mustalikoğulları'na gönderildiğinde yanlış davranması ve bu olaydan hemen sonra inen âyette fâsik diye nitelendirilmesi sebebiyle durulmuştur. Bazı fırkalar ve şahıslar onun sahâbîliğinin ve adâletinin sorgulanması gerektiğini, rivayetlerinin ancak araştırıldıktan sonra alınabileceğini, bundan hareketle bütün ashâbın adâlet açısından tekrar incelenmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ancak muhaddisler ve Ehl-i sünnet âlimleri, Velîd'in fâsik şeklinde nitelendirildiği olaydan sonra da Hz. Peygamber'in yanında bulunduğunu, müslümanlar arasında hayatını sürdürdüğünü, kumandanlık ve zekât memurluğu gibi görevlerde titiz davranan Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in kendisine görev verdiğini, gerçekleştirdiği fetihlerle İslâm'a önemli katkılar sağladığını dikkate almışlar, bu hususların onun mümin olduğuna ve hatasından döndüğüne işaret ettiğini, dolayısıyla sahâbîliğinin sorgulanmasına gerek görülmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca Velîd'in hadis uydurmadığı, kendisinden nakledilen ve zayıf olduğu söylenen iki rivayetin başkaları tarafından da nakledildiği ifade edilmiştir (geniş bilgi için bk. Efendioğlu, s. 407-413). Velîd b. Ukbe hakkında Adem Dölek "el-Velîd b. Ukbe'nin Hayatı ve Sahâbe Adâleti Açısından Değerlendirilmesi" (*Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/1, Sivas 2002, s. 93-110), Ahmed Ab-

düllâtif Hanefî Muhammed "el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Mu'ayt hayâtühü-velâyetühül-Kûfe" (*el-Mecelletü't-Târîhiyyetü'l-Mısriyye*, sy. 43 [Kahire 2005], s. 351-441) adıyla birer makale kaleme almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, IV, 199, 204, 279; Vâkıdî, *el-Megâzî*, I, 130, 139, 278-279, 631; II, 980-981; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 24-25; VII, 476-477; Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş* (nşr. E. Lévi-Provençal), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 138-140; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 140; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 318-320; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, Beyrut 1411/1991, II, 608-612; İbn Hibbân, *eş-Sikât*, III, 429-430; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut 1405/1984, XXII, 149-151; İbn Hazm, *Esmâ'ü's-Sahâbeti'r-ruvât* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1412/1992, s. 291; İbn Abdülber, *el-İstifâh* (Bicâvî), IV, 1552-1557; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LXIII, 218-250; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), V, 420-422; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXI, 53-61; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 412-416; İbn Kesir, *el-Bidâye*, III, 305; VII, 149-151, 155; VIII, 214; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VI, 614-618; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1404/1984, XI, 125-127; Mehmet Efendioğlu, *Sahâbeğe Yöneltilen Tenkitler*, İstanbul 2011, s. 403-413.

MEHMET EFENDİOĞLU

VELİD b. UTBE

(الوليد بن عتبة)

el-Velîd b. Utbe b. Ebî Süfyân
Sahr el-Ümevî
(ö. 64/684)

Emevîler'in Medine valisi.

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın yeğeni olup Muâviye tarafından 56 (676) veya 57 (677) yılında Mervân b. Hakem'in yerine Medine valiliğine tayin edildi. Bu sebeple Mervân ile Velîd'in arası açıldı. Mervân, Velîd'i Muâviye'nin gözünden düşürmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. Velîd 57 (677) ve 58 (678) yıllarında hac emirliği görevini de üstlendi. Bu arada Ebû Hüreyre'nin cenaze namazını kıldırdı ve Muâviye'nin emriyle yakınlarına 10.000 dirhem bağışta bulundu.

Muâviye ölünce oğlu Yezîd, Velîd'e bir mektup yazarak kendi adına Medine halkından biat almasını istedi. Bilhassa daha önce veliahtlığına karşı çıkan Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer'den biat almasını emretti. Velîd karışıklık çıkmasından endişe ederek Mervân'ı yanına çağırdı ve bu konuda görüşünü sordu. Mervân da Hz. Hüseyin ile Abdullah b. Zübeyr'i hemen çağırmasını, Muâviye'nin ölümü duyulmadan onlardan bi-

at almasını, kabul etmedikleri takdirde boyunlarını vurdurmasını tavsiye etti. Gece-nin geç bir vaktinde Velîd, Hz. Hüseyin ile Abdullah'ı yanına davet ettiyse de onlar, Muâviye'nin öldüğünü ve halkın öğrenmesinden önce kendilerinden biat alınmak istendiğini anladılar. İbnü'z-Zübeyr gizlice Mekke'ye hareket etti. Hz. Hüseyin, Velîd ile görüşmeye gittiğinde Velîd'e gece vakti yapılacak biatının bir anlam taşımayacağını ve ertesi gün Medine halkı ile beraber hareket edeceğini söyledi. Sorun çıkmasını istemeyen Velîd de biat konusunda önceki fikrini tekrarlayan Mervân'a, "Sen dinimi yıkacak bir şey tavsiye ediyorsun; ben asla Hüseyin'i öldürmek istemem" dedi. Biat etmemeleri halinde Hüseyin ile Abdullah'ın öldürülmesi emrini Velîd'e bizzat Yezîd'in bildirdiğine dair rivayetler de vardır. Sonuçta Velîd, geceleyin gizlice Mekke'ye doğru yola çıkan Abdullah b. Zübeyr'i yakalamak için adamlarını gönderdiyse de Abdullah ele geçirilemedi. Hz. Hüseyin de 28 Receb 60 (4 Mayıs 680) gecesi yakınları ile beraber Medine'den ayrıldı. Bu gelişmeleri öğrenen Yezîd, Velîd'i valilikten azlederek Amr b. Saîd el-Eşdak'ı Haremeyn valiliğine tayin etti (Ramazan 60 / Haziran 680); Velîd'i de karşısına almamak için Dimaşk'a çağırıp şûra meclisinde görevlendirdi. Amr b. Saîd de kendisinden beklenen icraatı yapamayınca azledilip yerine yine Velîd getirildi. Velîd, Medine'ye gelerek kendine muhalif gördüğü Amr'ın adamlarını yakalayıp hapse attırdı. Konuyu Velîd ile görüşen Amr bir netice alamayınca Dimaşk'a gidip durumu Yezîd'e anlattı. Amr'ın haksız yere azledildiğini anlayan Yezîd, Velîd'i tekrar valilikten azletti (62/682). Bu ikinci valilik döneminde Velîd, Hz. Peygamber'in hanımı Ümmü Seleme'nin cenaze namazını kıldırdı ve 61 (681) yılında hac emirliği yaptı. Azledildikten bir süre sonra Dimaşk'a gitti.

Yezîd'in ölümü üzerine tahta geçen oğlu II. Muâviye ile iyi anlaşan Velîd'in, II. Muâviye'nin hastalığının ilerlemesi veya hali-felikten çekilmek istemesi üzerine ortaya çıkan belirsizlikte bazı Dimaşkîlar tarafından hilâfet makamına getirilmek istendiği, ancak onun bunu kabul etmediği ileri sürülür. Velîd'in ölüm tarihi konusunda farklı rivayetler aktarılsa da çoğunluğun görüşü onun, vasiyeti üzerine cenaze namazını kıldırdığı II. Muâviye'nin vefat ettiği gün (7 Receb 64 / 29 Şubat 684) vebadan öldüğü yolundadır. Mes'ûdî, Velîd'in namazı tamamlamadan öldüğünü söyler-